

Áthagyományozott és új értékek, normák néhány sajátossága a felekezeti felsőoktatásban tanulók körében Magyarországon

Mi vonzza a tanulni vágyókat felekezeti felsőoktatási intézménybe? Mitől egyházi az egyházi felsőoktatás? Akar-e az intézmény valamilyen sajátos értéket közvetíteni? Van-e különbség az állami és az egyházi intézmények hallgatóinak társadalmi összetételében, gondolkodásában, életmódjában, értékeiben? Miért választják a hallgatók az állami vagy alapítványi intézményekkel szemben az egyházi egyetemeket, főiskolákat? Többek között ezekre a kérdésekre kereste a választ a jelen tanulmány alapjául szolgáló kutatás. Az eredmények három hazai egyetem hitéleti képzésben részt vevő hallgatóinak véleményét összegzik.

Az egész köz- és felsőoktatás pluralizálásának valójában az lehetne az egyik értelme, hogy a hagyományos oktatási és tudományos kötelezettségek mellett a különböző szektorok intézményei kialakíthassák a maguk specifikumát, ami megkülönbözteti a többitől. Ezt aztán valami módon láthatóvá, érzékelhetővé kellene tenni. A szektor- és intézményi sajátosság megfogalmazása és közvetítési lehetőségeinek kidolgozása természetesen az állami szektor köz- és felsőoktatásának éppúgy feladata lenne, mint az alapítványi vagy más magán, illetve felekezeti intézményeknek és szektoroknak. A kutatás egyik vizsgált alaptétele éppen arra vonatkozott, hogy a felekezeti felsőoktatás egyik specifikuma, hogy ott bizonyos értékek, normák megjelennek, és azokat egyrészt a hallgatók magukénak érzik, másrészt az oktatók valami módon át is adják a maguk értékrendszerét diákjaiknak.

A rendszerváltást követően a magyar felsőoktatásban zajló gyökeres változások három területet érintettek. Az egyik a hallgatói létszám erőteljes növekedése, a másik a képzési formák kínálatának gazdagodása, a harmadik a nem állami fenntartású felsőoktatási intézmények megjelenése. Az elmúlt közel két évtizedben megjelent tanulmányok jobbra az egyetemi, főiskolai képzés tömegoktatássá válásával, a friss diplomások tömeges munkaerő-piaci megjelenésének kérdéseivel, a szervezeti keretek átalakulásával foglalkoztak, néhány közülük a hallgatók értékrendjére irányult. Az 1990/1991-es tanévtől a 2003/2004-es tanévig az állami felsőoktatási intézmények száma 66-ról 31-re csökkent – részben szervezeti összevonás eredményeként, az egyháziak száma 10-ről 26-ra emelkedett, s az egyházi felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók száma 550 főről 21 626 főre nőtt. E számszerű változás és ennek jelentősége, hatása a megjelent tanulmányokban kevésbé tükröződik. Szemerszkiné a magán felsőoktatás magyarországi kialakulásáról szóló doktori értekezésében olvashatunk adatokat az egyházi felsőoktatási intézményekről mint a nem állami felsőoktatás egy szereplőjéről, de kutatása alapvetően nem a felekezeti felsőoktatásra irányult (Szemerszki 2006). Kifejezetten az egyházi felsőoktatási intézményekre vonatkozó vizsgálatról – egy az ELTE

és a PPKE Bölcsészkarának hallgatói körében végzett mikroutatást leszámítva – nincs is tudomásunk (Ambrózy et al. 2005). A nem állami felsőoktatáson belül a felekezeti oktatás vizsgálata az intézmények számának és hallgatói létszámának növekedése okán is fontos, hisz ez a növekedés az egyházi felsőoktatási intézmények iránt erősödő társadalmi igényre enged következtetni, még akkor is, ha a hallgatók jelentős része ma, Magyarországon az állami felsőoktatási intézményekben tanul.

Ezt felismerve, 2007-ben három egyetemen végeztünk felmérést. A kutatás során a felekezeti felsőoktatásban jelen lévő érték- és normaközvetítés vizsgálatára összpontosítottunk. A kutatásban három intézmény, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE), a Debreceni Egyetem (DE) és a Pécsi Tudományegyetem (PTE) vett részt. Az 1200 fős mintán, (vagyis egyetemenként 400-400) mindhárom esetben kérdezőbiztossal végeztük a kérdőíves adatfelvételt azonos kérdőívvel és módszerrel. A mintavétel során az Oktatási Minisztériumtól kapott intézményi statisztikákat vettük alapul. Csak bölcsészkar hallgatókat kérdeztünk mindenütt. Az oktatáskutatásban – különösen a felsőoktatásban – bevett kvótás mintavételi eljárást alkalmaztuk. Három kvótaképző ismérvet használtunk: Nem, Képzési forma: BA-osztatlan (az adatfelvételkor még MA nem volt), Szak-, illetve szakpártípus, amelybe a nyelvszakokat is belevettük, és a hagyományos bölcsészszakok, illetve a kommunikáció, amelyet mérete miatt önálló ismérvként kezeltünk. Amennyiben valakinek volt nem bölcsész szakpárja, az egyéb kategóriába került. Emellett meghatároztuk, hogy nem szerepelhetnek a mintában a kar kollégistái nagyobb arányban, mint amilyen arányban a karon található. Több kvótázási lehetőség ennyire kis mintáknál, illetve a rendelkezésre álló alapinformációk szűkösége miatt nem volt lehetséges. A kvóta nem pontos követéséből fakadó kisebb eltéréseket súlyozással korigáltuk.

A kutatás⁽¹⁾ főbb kérdései az alábbiak: Mi vonzza a tanulni vágyókat felekezeti felsőoktatási intézménybe? Mít várnak a hallgatók az intézménytől, amiről úgy gondolják, hogy az állami vagy az alapítványi vagy magán felsőoktatásban nem találnák meg, és vajon megelélik-e? Mitől egyházi az egyházi felsőoktatás? Miként és hol fogalmazza ezt meg, illetve hol és hogyan juttatja érvényre az intézmény? Esetleg a hallgatói szelekcióban, az oktatók, más dolgozók és a hallgatók felé közvetített elvárásaiban, az oktatásban és a felkínált szabadidős tevékenységekben? Van-e különbség, és ha van, akkor milyen különbségek mutatkoznak az állami és az egyházi felsőoktatási intézmények között, az ott folyó oktatás, diákélet, érték és normaközvetítés terén? Akar-e az intézmény valamilyen sajátos értéket közvetíteni? Van-e különbség az állami és az egyházi intézmények hallgatóinak társadalmi összetételében, gondolkodásában, életmódjában, értékeiben? Miért választják a hallgatók az állami vagy alapítványi intézményekkel szemben az egyházi egyetemeket, főiskolákat? Mennyire jellemző, illetve meghatározó az egyetemválasztásban a hallgatók vallásossága, felekezeti hovatartozása, illetve, ha a felvételiző nem vallásos, akkor miért jelentkezik egyházi egyetemre vagy főiskolára?

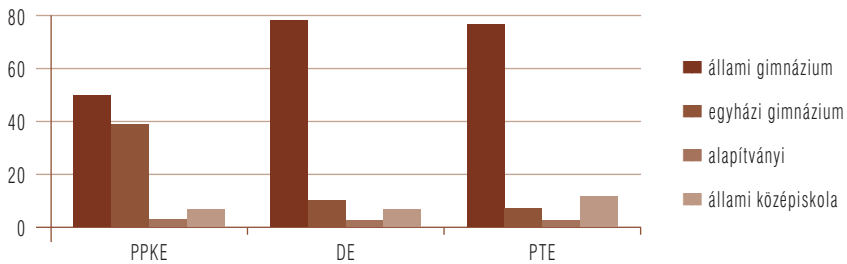
Jelen tanulmányban a kutatás azon eredményeit ismertetjük, amelyek segítségével összevethetők a PPKE, a DE és a PTE bölcsészhallgatóinak értékválasztása, életmódja, és ahol ez lehetséges, ott az adott korosztály országos és nemzetközi eredményeivel is összehasonlítjuk az adatokat.

(1) A kutatást az OTKA támogatta, pályázat nyilvántartási száma: K 61505.

A hallgatók előélete

Az országos statisztikákból ismert arány szerint a különböző fenntartókhoz tartozó iskolákban érettségizettek közül jobbra az állami gimnáziumokban végzettek kezdik el felsőfokú tanulmányaikat, őket követik a felekezeti gimnáziumok tanulói. Ezért számunkra az 1. ábrán látható megoszlás leginkább azért érdekes, mert egyfelől egyértelmű, hogy a Pázmányosok körében a legmagasabb az egyházi gimnáziumokban érettségizettek aránya, de ennek ellenére ezen az egyetemen is állami gimnáziumokban érettségizett a hallgatók többsége. Másfelől az is látható, hogy a felekezeti gimnáziumokban érettségizők éppúgy megtalálhatók a Debreceni Egyetemen, illetve Pécsen is. Ugyanakkor, az állami szakképző intézményekből eleve mindhárom egyetemre jóval kevesebben járnak, s a Pázmányon vannak közülük a legkevesebben. A tanulmányban többször látunk majd a Pázmány és a Debreceni Egyetem adataiban egymáshoz inkább közelítő értékeket, amelyek – legalábbis esetenként – éppen a világnézeti, vallásos értékekkel magyarázhatóak.

1. ábra. A válaszadók arányának alakulása abban a kérdésben, hogy milyen fenntartóhoz tartozó középiskolákban érettségiztek (N=1200)

Pusztai Gabriella⁽²⁾ egyik tanulmányában kiemelte azt a jelenséget, hogy az egyházi iskolák igen sikeresek mind a maturálók érettségi eredményének, mind egyetemi bejutásának terén. Ez az adatokkal korábban bizonyított tény az általunk lefolytatott kutatás eredményeiben is visszaköszön.

Elvárások az egyetemen

A kutatás egyik sarkalatos kérdése, hogy találkoztak-e a hallgatók az egyetemen valamilyen elvárással, és ha igen, azok milyen területeken és miként jutottak el hozzájuk. Az elvárások mindig értékek, értékrend által meghatározottak, s mint ilyenek jó indikátorai lehetnek annak, hogy az intézményben mennyire létezik valamiféle egységes, a többség által elfogadott érték- és normarendszer. Az is beszédesebb, ha kimutatható, hogy milyen területeken jelentkeznek ezek a leginkább, s az sem közömbös, hogy mindez az intézménybe járókat miként érinti, mennyire tudják elfogadni azokat, illetve, hogy ez az elfogadás milyen szinten történik.

Az egész köz- és felsőoktatás pluralizálásának valójában az lehetne az egyik értelme, hogy a hagyományos oktatási és tudományos kötelezettségek mellett a különböző szektorok intézményei kialakíthassák a maguk specifikumát, ami megkülönbözteti a többitől. Ezt a szektor- és intézményi sajátosságot aztán valami módon láthatóvá, érzékelhetővé kellene tenni. A szektor- és intézményi

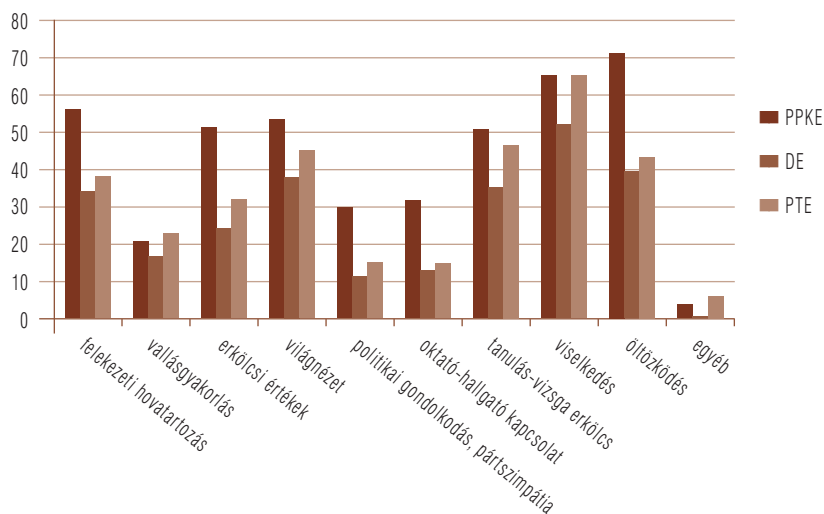
(2) Pusztai Gabriella (2005): Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. In *Educatio*, XIV. évf. 3. sz., 534–553. o.

sajátosság megfogalmazása és közvetítési lehetőségeinek kidolgozása természetesen az állami szektor köz- és felsőoktatásának éppúgy feladata lenne, mint az alapítványi vagy más magán, illetve felekezeti intézményeknek és szektoroknak. A kutatás egyik vizsgált alaptétele éppen arra vonatkozott, hogy a felekezeti felsőoktatás egyik specifikuma, hogy ott bizonyos értékek, normák megjelennek, azokat egyrészt a hallgatók magukénak érzik, másrészt az oktatók valami módon át is adják a maguk értékrendszerét a diákoknak.

Két szinten is vizsgáltuk az értékek, normák, elvárások megjelenését az egyetemeken. Egyfelől rákérdeztünk, hogy találkoztak-e értékekkel, normákkal, elvárásokkal, másfelől azt néztük, hogy az ezekkel való találkozás miként érintette őket, és mindezek után, mit gondolnak arról, hogy egyáltalán van-e joga az egyetemnek bármiféle elvárást támasztani a hallgatóval szemben az értékek, normák területén.

A hallgatók válaszaiból kitűnik, hogy a Pázmányosok szembesültek leginkább az egyetem elvárásaival (több mint 30 százalék). A sajtószavas válaszok szerint a legtöbben közülük tanulmányaik során (több mint 10 százalék), kicsit kevesebben a keresztény értékek, ismeretek terén (7-8 százalék) tapasztalták meg. Az önállóságot, mint a felsőoktatásban, illetve az értelmiségi létben elengedhetetlen képességet csak a debreceni és a pécsi hallgatók említik, s ott sem magas arányban (2-3 százalék). A politikai gondolkodás terén tapasztalt elvárásokat viszont a pécsi egyetemen és a Pázmányon is megemlítették, és az utóbbin többször (1-2 százalék). Azt várhattuk volna, hogy a viselkedéssel kapcsolatos elvárások a Pázmányon gyakrabban tapasztalhatók, ezzel szemben a debreceni egyetem hallgatói körében került többször elő (PPKE: 2-3 százalék, DE: 4 százalék). A zárt kérdésekben előre megadott, lehetséges elvárások osztályozásából egyértelműen látható, hogy azokkal a területekkel, amelyek a világnézethez, viselkedési elvárásokhoz, erkölcsi értékekhez kapcsolódnak, a Pázmányon lényegesen nagyobb arányban találkoztak a hallgatók, s ez az aránybeli eltolódás az erkölcsi kérdések esetében egészen kiugró. (2. ábra)

2. ábra. Igenlő válaszok megoszlása a három egyetemen abban a kérdésben, hogy vannak-e elvárások, és ha igen, azok mire vonatkoznak (N=1200)

Arra a kérdésre, hogy az egyetem beleszólhat-e a hallgatók életébe, alapvetően a Pázmányos hallgatók körében adtak többen igenlő választ. Látható, hogy bizonyos kérdésekben nagyobb arányban, más kérdéseknél kisebb arányban haladja meg igenlő válaszuk a másik két egyetem hallgatóiét. A legnagyobb eltérés az igenlő válaszok arányai között a vallásgyakorlásba beleszólás elfogadása terén látszik, de igen jelentős az összes világnézeti–politikai–erkölcsi kérdésnél is, viszont a tanulás–vizsgaerkölcsnél, oktató–hallgató kapcsolatnál, illetve az értékek, értékrend egy szűkebb vonatkozásában, az öltözködésnél már nagyon együtt mozog a három egyetem hallgatóinak véleménye. (1. táblázat)

1. táblázat. A hallgatók igenlő válaszána aránya a három egyetemen abban a kérdésben, hogy az egyetem beleszólhat-e a hallgatók életébe (%) (N=1200)

beleszólhat	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
vallásgyakorlás	43,8	17,5	23,5
erkölcsi értékek	85,8	74,2	72
világnézet	70,5	60,3	55,7
politikai gondolkodás, pártszimpátia	43,6	31,6	35,5
oktató–hallgató kapcsolat	88,9	83,6	83,8
tanulás–vizsgaerkölc	91,8	92,9	90,7
viselkedés	85,5	79,1	77,1
öltözködés	42,8	41,2	42,7
egyéb	40	14,3	28

Sokféle eszköz áll általában rendelkezésre ahhoz, hogy az elvárásokat érvényre lehessen juttatni. Az eszközöket csak részben választjuk tudatosan, így könnyen teret kaphatnak azok az elemek is az akarat érvényesítésében, amelyek inkább az emberi lét árnyoldalát mutatják, például amikor befolyásolni akarjuk akár pozitív, akár negatív irányban a másként gondolkodót.

A kutatás során e kérdésre kevés válasz érkezett, így inkább csak jelzésszerű megállapításokra van mód. Általában a Pázmányosok körében jelezték többen, hogy tudomásuk van, vagy tapasztaltak pozitív megkülönböztetést az egyetem oktatói részéről. Ez a politikai gondolkodás, pártszimpátia kérdése esetében volt a legerőteljesebb. Általában a Debreceni Egyetemen találkoztak a legkevesebb megkülönböztetéssel az oktatók részéről a hallgatók. (2. táblázat) Amikor azt néztük, hogy mi lehet a megkülönböztetés oka, a Pázmányosok válaszaiból egyértelműen kiderül, hogy leginkább a hallgató érdemei miatt részesítette az oktató a hallgatót pozitív megkülönböztetésben. Mindhárom egyetem esetében a hallgatói érdekem után a leggyakrabban a szimpátiát említették, amelyet leginkább a Debreceni Egyetem hallgatói és legkevésbé a Pázmányosok körében volt hangsúlyos. Feltűnő még, hogy az általános szakmai és politikai egyetértés a Pázmányosok körében éppilyen gyakorisággal került elő. A negatív megkülönböztetések okai között nem látszik túl nagy eltérés azok említésének gyakoriságában. Azonban sem az oktatói, sem a hallgatói megkülönböztetés kérdésében nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni, mert viszonylag kevesebb válasz áll rendelkezésünkre.

2. táblázat. Az igenlő válaszok százalékos aránya abban a kérdésben, hogy tapasztaltak-e oktató részéről valamilyen megkülönböztetést a felsorolt okok miatt (N=1200)

oktatói megkülönböztetés	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
	pozitív			negatív		
felekezeti hovatartozás	5	1,8	1,3	7	2	2
világnézet	9,6	4,6	5,2	9,8	10,7	12,4
erkölcsi értékek	9,8	5,3	6,9	11,8	10,4	12,6
politikai gondolkodás, pártszimpátia	18,3	4,1	7	10,2	5,9	10,7
etnikai hovatartozás	4,1	2,6	6	6,1	1,3	11,2
szexuális hovatartozás	3	1,5	1,3	4	5,4	7,4
egyéb	4,8	1,8	1,5	1,8	1	2,3

Az mégis említést érdemel még ebben a kérdésben, hogy a hallgatók részéről is észleltek hasonló megkülönböztetést a válaszadók. (3. táblázat) Míg a Pázmányos hallgatók a szimpátiát, politikai egyetértést és a világnézetet jelezték leginkább, addig a Debreceni Egyetem hallgatói a világnézetet, majd utána a szimpátiát, a Pécsi Tudományegyetem hallgatói pedig a szimpátiát és az elfogadást említették legtöbbször. A negatív hallgatói megkülönböztetések terén leghangsúlyosabb oknak a Pázmányosok a politikát, majd az értékrendet és a nézeteltérést emelték ki. A Pázmányosok válaszaiban látszik a legnagyobb különbség, a másik két egyetem hallgatói kiegyenlítettebb válaszokat adtak. Ugyanazokban a kérdésekben érzékelték a hallgatók részéről is megkülönböztetést, de erőteljesebbnek ítélték a kortársak felől érkező differenciálást, mint az oktatók részéről tapasztaltakat. Mind a pozitív, mind a negatív megkülönböztetések esetében és mindhárom egyetemen egyértelműen kimutatható, hogy a válaszadók hangsúlyosabbnak érzik a hallgatói megkülönböztetést.

3. táblázat. Az igenlő válaszok százalékos aránya abban a kérdésben, hogy tapasztaltak-e hallgatók részéről valamilyen megkülönböztetést a felsorolt okok miatt (N=1200)

hallgatói megkülönböztetés	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
	pozitív			negatív		
felekezeti hovatartozás	8,1	4,3	2,1	12,2	6,4	11
világnézet	19,7	7,9	8,4	24,6	14,3	16,2
erkölcsi értékek	15,5	6,9	5,5	19,6	15,3	16,4
politikai gondolkodás, pártszimpátia	26,3	8,1	8,5	29,7	16,3	24,2
etnikai hovatartozás	4,6	3,3	3,7	16	9,4	24,8
szexuális hovatartozás	3,6	3,1	3,1	15,5	12,5	19,2

Hallgatók jövőképe

A hallgatók jövővel kapcsolatos vélekedései szintén az értékekkel, értékrenddel, világnézettel mutatnak szorosabb összefüggést. Abban a kérdésben, hogy mennyire bizakodóak jövőjük tekintetében, a három egyetem hallgatóinak válaszaiban nem látszik jelentős eltérés, de a Pázmányos hallgatók körében valamivel többen mondták magukat jövőjükkel kapcsolatban bizakodónak. (PPKE: 60,5 százalék, DE: 57,6 százalék, PTE: 51,6 százalék.) A munkalehetőségre, a szakmában való elhelyezkedéssel elérhető jó életszínvonalra vonatkozó esélyek megítélésében az előbbihez hasonlóan nincsenek nagy eltérések az egyetemek hallgatóinak vélekedései között. Másik fontos tény, hogy viszonylag reálisan látják elhelyezkedési esélyeiket a hallgatók.

E kérdés továbbgondolva azt vizsgáltuk, hogy miként látják, el tudnak-e szakterületükön helyezkedni diplomaszerezésük után. Válaszaikban bizakodóbbnak bizonyultak a hallgatók. 28–30 százalékuk vélte úgy, hogy olyan munkája lesz, amelyre a diplomája feljogosítja, és további 51–60 százalékuk gondolta, hogy legalábbis végzettségéhez kapcsolódó munkát talál majd. Igen leegyszerűsítve fogalmazva, a mai tömegegyetemi képzés egyik sajátossága, hogy nem feltétlenül a tudás növelése az elsődleges célja az egyetemre felvételizők mindegyikének. Az egyetemi oktatás tömegoktatássá válása felveti annak kérdését, hogy vajon születnek-e kompromisszumok a hallgatói létszám növelése érdekében. Másik fontos kérdés, hogy a graduális egyetemi képzés ma, az egyetemi tömegoktatásban még mindig értelmiségi képzés-e, megmarad-e és milyen arányban marad meg az értelmiségi és tudósképzés a felsőoktatásban. Az első kérdésre – gondolom – egyértelmű igen lehet a válasz, de az, hogy milyen mértékben maradnak vagy válnak újra a felsőoktatási intézmények a szakmai elitképzés színterévé, ma még nyitott kérdés. Ezért is fontos látni, hogy a szakmai érdeklődés – ha különböző mértékben is – de mindhárom egyetem hallgatói körében jelen van. Úgy tűnik, hogy a Pázmányosok és a Debreceni Egyetem hallgatói nagyjából hasonló mértékben motiváltak a további felsőfokú tanulmányok végzésére, míg a pécsi hallgatók kevésbé lelkesek. Mindhárom egyetem egyháziasan vallásos hallgatói általában motiváltabbak a további képzésekben való részvételben, bár különbség látszik abban, hogy mely továbbképzést részesítenék előnyben. A posztgraduális és másoddiplomás képzés a tudás, az ismeretek elmélyítése és széles körűvé tétele mellett jó eséllyel – és talán elsősorban – a későbbi „több lábón állás” lehetőségét hordozza magában. A doktori iskola pedig inkább a tudós- és elitképzést szolgálja. Míg a posztgraduális képzések iránti lelkesedés a Pázmányos és a Debreceni Egyetem egyháziasan vallásos hallgatói körében kisebb, mint az adott egyetem hallgatói körében általában, addig a Pécsi Tudományegyetem egyháziasan vallásos hallgatói nagyobb arányban vennének részt ebben a képzésben, mint általában a válaszadó pécsi hallgatók. A másoddiplomás képzés iránt mindhárom egyetem, de leginkább a pécsi egyetem egyháziasan vallásos hallgatói mutatnak nagyobb érdeklődést, mint általában a többi válaszadó hallgató. A doktori képzésre nagyobb hajlandósággal jelentkeznek a Pázmányos egyháziasan vallásos hallgatók, mint általában a Pázmányos diákok, a másik két egyetem egyháziasan vallásos hallgatói viszont kevésbé lelkesek, mint társaik. Nagyon leegyszerűsítve, talán ezen eredmények láttán azt a feltevést is meg lehet kockáztatni, hogy összességében mindhárom egyetem hallgatói a további felsőoktatási tanulmányokkal inkább a „több lábón állás” lehetőségét választanák a tudósképzéssel szemben. Bár e kérdés további vizsgálatot igényel, mert e választások miéértjére nem kérdeztünk rá. (4. táblázat)

4. táblázat. A pozitív választ adó hallgatók és azon belül az egyházasan vallásos hallgatók aránya abban a kérdésben, hogy graduális képzésüket követően részt vennének-e további képzésben (%) (N=1200)⁽³⁾

	PPKE		DE		PTE	
	N=400	Egyházas N=91	N=400	Egyházas N=55	N=400	Egyházas N=35
posztgraduális képzésre	66,1	64,4	62,8	55,5	38,9	45,7
másoddiplomás képzés	58,7	60,4	53,6	55,6	54	62,9
PhD-képzés	38,2	40,7	39,8	36,4	28,9	22,9

Az értékek mentén jól vizsgálható kérdéskör az elégedettség. Igaz, ennek mérése, s még inkább a válaszok értékelése nehéz feladat, hisz eléggé szubjektív válaszokat kapunk, mégis érdekes különbségek fedezhetők fel, különösen, ha összevetjük az adott egyetemek válaszadó hallgatóinak és az egyházasan vallásos hallgatóknak a válaszát. A hallgatók családi életével, baráti kapcsolataival, tanulmányaival kapcsolatos, illetve a kérdezéskor éppen aktuális, azaz a 2007-es gazdasági helyzettel való elégedettségének vizsgálatakor azt tapasztaltuk, hogy a gazdasági helyzetet kivéve többnyire meglehetősen elégedettek a megkérdezettek. Ha az egyetemek közti összehasonlítást nézzük, akkor úgy tűnik, hogy a Pázmányosok általában valamivel kevésbé elégedettek, mint a másik két egyetem hallgatói, és az is látszik, hogy a Debreceni Egyetem hallgatói elégedettebbek. Általában elmondható, hogy mindhárom egyetem egyházasan vallásos hallgatói elégedettebbek társaiknál. Ez alól csak a családi élet megítélésére adott válasz kivétel, melyet a Debreceni Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem egyházasan vallásos hallgatói adtak. Jóval magasabb a Pázmányos egyházasan vallásosak családi élettel való elégedettsége, mint társaiké. Ehhez hasonló nagyobb elégedettség mutatkozott a baráti kapcsolatok terén a Pécsi Tudományegyetem egyházasan vallásos hallgatói körében. Nagy a kísértés, hogy a keresztény vallások, mint közösségi vallások családhoz és emberi kapcsolatokhoz kötődő pozitív értékeit sejtjük az eredmények mögött. Mindhárom egyetem egyházasan vallásos hallgatói körében kimutatható a tanulmányokkal és a gazdasági helyzettel való nagyobb elégedettség, amely szintén egyértelmű kapcsolatban áll az egyházas vallással. Egy újabb kutatásban érdemes lenne a miértekre rákérdezni. Most csak találgathatunk, hogy talán az a főként katolikus attitűd áll-e a háttérben, mely szerint a lelki békéhez nem szükséges nagyobb jólétnek örvendeni, vagy valami egészen más? (5. táblázat)

(3) Noha itt az egyházasan vallásos válaszadók száma alacsony, de mivel csak igennel vagy nemmel lehetett válaszolni, és a pozitív választ adók száma elég magas, az eredmények könnyebb összehasonlítása érdekében megengedhetőnek tartottam az eredmények százalékban való megadását. Ez a további olyan táblázatoknál is igaz, ahol az egyházasan vallásosak eredményeit külön említem.

5. táblázat. A válaszadó hallgatók és azon belül az egyházasan vallásos hallgatók pozitív válaszainak aránya abban a kérdésben, hogy bizonyos kérdések tekintetében elégedettek-e (%) (N=1200)

meglehetősen elégedett	PPKE		DE		PTE	
	N=400	Egyházas N=91	N=400	Egyházas N=91	N=400	Egyházas N=91
családi élettel	68,8	81,3	76,5	74,1	70,8	69,4
tanulmányaival	49,1	51,6	63,5	74,5	53,8	71,4
baráti kapcsolataival	85,9	86,8	84,4	89,1	80,8	88,6
jelenlegi gazdasági helyzettel	35,9	46,7	32,5	32,7	35,7	47,2

Arra a kérdésre nem túl egyszerű válaszolni, hogy úgy általában, összességében elégedettek vagyunk-e. A pillanatnyi lelki állapot, hangulat erősen befolyásolja az általános életérzéseinket, mégis erre tett kísérletet a következő, az összelégedettséget mutató adatsor, amely szerint a túlnyomó többség mindhárom egyetemen elégedettnek tartja magát, és viszonylag magas, 40 százalék körül mozog azok aránya, akik magukat meglehetősen elégedettnek mondták. (6. táblázat)

6. táblázat. A hallgatók összességében való elégedettségének megoszlása a három egyetemen (%) (N=1200)

összelégedettség	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
meglehetősen elégedetlen	1,3	0,3	1,8
többé-kevésbé elégedetlen	4,6	2,8	4,8
se-se	4,1	3,9	6,1
többé-kevésbé elégedett	49,8	54	50,1
meglehetősen elégedett	40,2	39	37,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az értékrend, vagyis hogy valaki számára mi számít inkább értéknek, bizonyos kérdések mentén, az adatokból jól megragadható. A hagyományos férfi-női szerepek megítélésében, a házi munka értékelésében és a női függetlenségre törekvéssel kapcsolatos felfogásában a Pázmányos hallgatók konzervatívabbnak látszanak a másik két egyetem hallgatóinál. Úgy tűnik, hogy a gyermek-anya kapcsolat minőségének értékelésében, megítélésben a Pázmányosok és a Debreceni Egyetem válaszadó hallgatói körében nincs túl nagy különbség, azonban ha az egyházasan vallásos hallgatók válaszait nézzük, máris komoly eltéréseket találunk. Egyfelől igaz, hogy minden kérdés tekintetében az egyházasan vallásos hallgatók nagyobb arányban értettek egyet az állításokkal, mint társaik. Másfelől az is látható, hogy nagy különbségek vannak a teljesen egyetértők arányában az egyházasan vallásosak körében. Az egyházasan vallásos hallgatók egyrészt konzervatívabb álláspontokat képviselnek társaiknál abban a kérdésben, hogy az óvodás korú gyermek megszenvedi-e, ha az édesanyja dolgozik, valamint a nő igazi életcéljára, a férfiak érzelmeikkel való bánásmódjára és a házi munka mint önmegvalósításra irányuló kérdésben. Ugyanakkor a modernebb felfogáshoz áll-

nak közelebb a dolgozó anya gyermekével való kapcsolatának melegségére vonatkozó kérdésre, továbbá a nők munkavállalásával, a család anyagi terheinek közös vállalásával kapcsolatos kérdésekre és az apák gyermekgondozási képességének megítélésében adott válaszaikban. (7. táblázat)

7. táblázat. Az állításokkal teljesen egyetértő hallgatók és azon belül az egyházasan vallásosak százalékos aránya (%) (N=1200)

Az alábbi állításokkal teljesen egyetért	PPKE N=400		DE N=400		PTE N=400	
		egyházas		egyházas		egyházas
anya-gyerek kapcsolat melegsége ugyanolyan, ha dolgozik az anya, ha nem	32,7	44,0	37,2	63,6	28,8	42,4
a gyerek megszenved, ha anyja dolgozik	11,9	44,0	12,2	25,5	9	34,3
lehet munka, de a nő igazi életcélja az otthon és a gyerek	10,9	35,6	7,7	22,2	5,5	31,4
a házi munka pont olyan önmegvalósítás, mint a fizetett munka	11,6	38,9	9,7	30,8	9,3	42,4
a nő függetlenségéhez kell az állás	23,8	43,3	32,4	55,8	26,5	29,4
a házastársaknak hozzá kell járulni a jövedelmekhez	41,5	54,9	46,4	68,5	41,9	52,8
az apák ugyanúgy képesek gondoskodni a gyerekről, mint az anyák	15,6	36,3	22,9	41,8	17,6	47,1
a férfiak kevésbé tudnak bánni az érzelmeikkel	11,6	49,4	18,1	45,5	10,8	45,5

E kérdések szerepeltek az EVS 1999–2000-ben lekérdezett kérdőívben is. (8. táblázat) A nemzetközi vizsgálat eredményei szerint a férfi-női szerepekre vonatkozó kérdések esetében a magyar társadalom alapvetően a hagyományos szerepfelfogásokhoz áll közel, és a nemzetközi összehasonlításban is a tradicionálisabb országok közé tartozik e tekintetben. Talán csak a nők munkába állására és a háztartás jövedelmeihez való hozzájárulásra vonatkozó kérdéseknél mutatható ki modernbb szerepfelfogás, de ez részben a gazdasági szükséghelyzetre, a bérek mértékére, valamint a szocializmus időszakában a nők nagy arányú munkába állására vezethető vissza. A legtöbb kérdésben általában az európai átlagot meghaladó mértékben értettek egyet a magyar válaszadók. Csupán a dolgozó anya és gyermeke kapcsolatának, a nők munkába állásának és az apák gyermekgondozási képessége megítélésének kérdésében alacsonyabbak a magyar értékek az európai átlagnál.

8. táblázat. Az EVS 1999/2000 vizsgálatban az állításokkal teljesen egyetértők százalékos aránya (Forrás: EVS 1999/2000)

ORSZÁG	dolgozó anya-gyerekek kapcsolata	kisgyerekek meg-szenvedi, ha anyja dolgozik	a nő igazán gyereket, otthont akar	a házi munka önmegvalósítás	női függetlenséghez állás kell	férfit és nő is járuljon hozzá a család anyagi szükségleteihez	apák is képesek gondoskodni a gyerekeikről	férfiak nehezebben bírnak érzelmeikkel
BE	79,3	51,8	55,6	62,3	76,2	74,4	78,2	56,9
BG	78,4	60,5	74	47	80,3	92	59,9	60,6
BY	81,9	60,5	68,2	63,8	57,9	85,4	84,2	63,9
CZ	81,3	47,3	72,3	77,3	75,8	92,8	66,7	44,4
DE	75,1	55,4	39,6	29,6	83,2	81	73,4	46,3
DK	86,4	18	18,5	54,3	84,5	68	84,4	61
EE	70,8	64,6	67,3	58,7	78,6	81,9	69,2	52,3
ES	76,2	45,8	46,7	53,6	81	83,3	74,2	42,5
FI	94,7	38,4	47	79,8	61,3	71,7	87	57,6
FR	76,6	56,5	66	62,8	82,7	80,5	79,9	56
GB	73,5	45,6	43,1	60,1	62,8	68,9	70,8	60,3
GR	75,7	78,2	64,8	41,7	82,6	87,6	63,8	54,1
HR	74,8	57,1	58,2	47,8	77,2	95,1	70,7	43,5
HU	76,8	63,3	69,3	59,1	73,3	88,8	69,6	61,3
IS	85,9	33,1	61,9	64,5	45,8	63,7	85,4	66,8
IT	64,1	81,4	67,5	54,9	77	80,8	68,5	52,7
LT	78,9	70,8	92,7	77,4	77	89	82,7	45,4
LU	72,4	66,3	55,1	63,2	84	58,7	79,4	58,9
LV	75,6	75,3	66,9	40	85,2	88,6	72,5	71,5
MT	59,9	87,8	70,2	87,2	44,3	73	62,5	52,5
NL	81,5	44,8	33,4	51,2	62,1	36,5	76,4	62
PL	53,2	77	74,8	60	77,4	87,7	84,5	55,7
PT	69,5	70,8	51,7	48,9	80,2	88,3	67,3	65,7
RO	83	47,1	85	48,5	81,5	85,2	56,6	64,5
RU	83,2	73,7	85,9	63,6	70,6	83,2	81,4	49,7
SE	84,4	37,9	39,4	50,6	83,3	89,2	91,5	65
SI	82,5	46,5	64,7	54,1	79,4	90,9	84,9	59,7
UA	83,3	73,1	79,8	56,8	74,3	86,2	81,2	47,7
EU	77,4	59,2	62,4	58,9	74,9	81,1	74,9	55,6

A volt szocialista országokkal összehasonlítva Magyarország inkább a konzervatívabbak közé számít a dolgozó anya és gyermeke kapcsolatának megítélésében, a házi munka önmegvalósító voltának, a nő igazi vágyának és a férfiak kapcsolaton belüli érzelmeinek kezelése kérdésében. A többi kérdésben kevésbé konzervatívak, mint a volt szocialista országok többsége.

Ugyanezen kérdésekre az egyetemisták vizsgálatában kapott válaszokat a magyar és az európai átlaggal egybevetve, minden kérdésben ugyan eltérő mértékben, de a magyar és az európai átlagnál jóval alacsonyabb értékeket kaptunk. (9. táblázat)

9. táblázat. Az állításokkal teljesen egyetértő hallgatók százalékos arányának összehasonlítása az EVS 1999/2000 vizsgálatban az állításokkal teljesen egyetértők százalékos arányával (%)

	PPKE	DE	PTE	Három egyetem átlaga	HU	EU
az anya-gyerek kapcsolat melegsége ugyanolyan ha dolgozik az anya, ha nem	54,7	61,3	52	56	76,8	77,4
a gyerek megszenvedi, ha anyja dolgozik	36,8	30,4	32,7	33,3	63,3	59,2
lehet munka, de a nő igazi vágya az otthon és a gyerek	26,8	18,8	21	22,2	69,3	62,4
a házi munka pont olyan önmegvalósítás, mint a fizetett munka	26,5	23,4	20,8	23,6	59,1	58,9
a nő függetlenségéhez kell az állás	53,3	66,8	54,3	58,1	73,3	74,9
a házastársaknak hozzá kell járulni a jövedelmekhez	65,2	69,6	70,9	68,6	88,8	81,1
az apák ugyanúgy képesek gondoskodni a gyerekről, mint az anyák	40,6	47	46,8	44,8	69,6	74,9
a férfiak kevésbé tudnak bánni az érzelmeikkel	39	39,5	36,2	38,2	61,3	55,6

Az előbbi kérdésektől eltérő módon, de ugyancsak az értékrendet tükrözik a következő kérdéssorra kapott válaszok. Míg az előbbi kérdések olyan kialakulóban, terjedőben lévő társadalmi szokásokra irányultak, melyek bár a hagyományos értékektől való bizonyos távolodást jeleznek, de nem sorolódtak a devianciák közé. Amikor a drogfogyasztással kapcsolatos kérdéseket vizsgáltuk, egyértelműen egy devianciaként számon tartott magatartás megítélésére kértük a válaszadókat. Ugyancsak vélhetően inkább deviánsnak és hagyományosan elítélendőbbnek tekinthetők a csalások, a házasságtörés, alkalmi szexuális kapcsolat, abortusz és öngyilkosság, és – legalábbis nyílt formában – újabb keletű kérdés az eutanázia, ezért megítélésében kevésbé működnek automatikusan a korábbi hagyományos, az élet védelmét szolgáló értékek.

A korunkban felmerülő erkölcsi kérdések közül jó néhány tekintetében – például a drogfogyasztás – a Pázmányos hallgatók általában megengedőbbek, mint a másik két egyetem hallgatói. Amint viszont a három egyetem egyházasan vallásos hallgatóinak válaszait hasonlítjuk össze, már árnyaltabb képet kapunk. A könnyű és kemény drogok megkülönböztetésének támogatása a megengedőbb megítélésre utal. Csak a Debreceni Egyetem egyházasan vallásos hallgatói megengedőbbek egyetemük többi hallgatóinál, a Pázmányos és Pécsi Tudományegyetem egyházasan vallásos hallgatói kevésbé toleránsabbak e kérdésben társaiknál. A gyógyszerfüggőséget csak a Debreceni Egyetem egyházasan vallásos hallgatói közül ítélték jóval többen drogfüggőségnek, mint általában társaik, és a könnyű drogokat is ők gondolták többen kemény droghoz vezetőnek. Abban a kérdésben, hogy az életben mindent ki kell-e próbálni, összességében is a Pázmányos hallgatók voltak kevésbé egyetértők, arányuk pedig drasztikusan csökkent az egyházasan vallásos hallgatók körében.

Az egyházasan vallásos hallgatók a Pázmányon és Debrecenben jelentősen nagyobb arányban ítélték a kábítószer-használatot a társadalomra nézve károsnak, mint a pécsi diákok. (10. táblázat)

10. táblázat. Az alábbi kérdésekben egyetértő választ adó egyetemisták és azon belül az egyházasan vallásosak százalékos aránya (N=1200)

Az alábbi kijelentésekkel egyetért	PPKE N=400		DE N=400		PTE N=400	
		egy- házas		egy- házas		egy- házas
könnyű és kemény drogokat meg kellene különböztetni	45,1	36,4	47,9	48,1	53,1	48,5
gyógyszerfüggőség is drogfüggőség	71,1	71,1	74,2	88,5	76,3	80,6
aki drogozik, az bűnöző	19,5	20,7	22,8	23,6	19	28,1
könnyű drog kemény droghoz vezet	42,2	55,1	42,7	64,8	33,2	51,6
az életben mindent, a kábítószerrel is ki kell próbálni	8,1	1,1	9,5	5,5	8,2	3,0
könnyű drog óvatosan használva nem veszélyes	22,1	13,5	17,6	7,3	21,1	14,7
kábítószer-használat káros a társadalomra	69,5	86,8	70,1	90,7	62,4	61,8
kábítószer nem veszélyesebbek az alkoholnál	15,2	11,4	16,2	9,1	18,9	17,6

A hagyományosabbnak mondható kérdésekben – elsősorban a nemi erkölcs terén (például házasságban való részvétel, homoszexuális kapcsolatban részt venni, más partnerével vagy alkalmi szexuális partnerrel kapcsolatot létesíteni), illetve az élet elleni cselekményekkel szemben (például abortuszt végeztetni, aktív eutanáziát, öngyilkosságot végrehajtani) – a Pázmányos hallgatók általában kevésbé megengedők, mint a többiek. Ennek hátterében a katolikus, keresztény értékek – a vallásosak esetében mint a vallásos elköteleződésből fakadó, a nem vallásosak esetében pedig mint kulturálisan áthagyományozódott értékek – sejthetők. A vallásos meggyőződés meghatározó: ez egyértelműen kiderül az egyházasan vallásos hallgatók válaszaiból. Mindhárom egyetem egyházasan vallásos hallgatóinál és minden kérdés esetében kiugróan magasabb az adott cselekményt soha meg nem engedhetőnek tartók aránya. (11. táblázat)

11. táblázat. Az alábbi kérdésekben egyetértő választ adó egyetemisták és azon belül az egyházasan vallásosak százalékos aránya (N=1200)

Megítélése szerint soha nem engedhető meg	PPKE N=400		DE N=400		PTE N=400	
		egy- házas		egy- házas		egy- házas
diákigazolvánnyal csalás	23,4	56,2	30,6	60,4	27,4	73,5
adócsalás	50,5	87,9	55,5	92,3	55,9	94,1
marihuánát vagy hasist szívni	51,9	91,2	58,3	89,0	50,3	82,9
saját érdekében hazudni	16,5	79,1	19,7	72,2	19,9	74,3

Megítélése szerint soha nem engedhető meg	PPKE N=400		DE N=400		PTE N=400	
		egy- házas		egy- házas		egy- házas
házassal viszonyt folytatni	67,3	98,9	54,6	90,7	47,3	82,9
csúszópénzt elfogadni	51,8	88,9	47,2	92,3	47,2	88,2
homoszexuális kapcsolatot létesíteni	52,4	79,1	51,9	76,0	48,1	74,3
abortuszt végeztetni	44,8	90,1	28,1	73,5	37,3	75,0
elválni	13,1	59,6	7,7	32,7	14,9	48,6
aktív eutanázia	32,9	83,3	29,9	80,8	28,5	71,4
öngyilkosság	67,3	96,7	63	92,6	58,5	86,1
közterületen szemetelni	53,3	84,8	56,6	89,1	43,6	63,9
más partnerével szexuális viszony	39,6	62,0	34,4	67,9	25,9	67,6
alkoholos állapotban vezetni	75,7	96,7	80,8	96,4	75,8	100,0
áfa kikerülése	24,7	70,5	34,9	73,1	34,3	62,9
alkalmi szexuális kapcsolat	27,4	80,0	26,8	64,0	19,7	80,0
középületben dohányozni	46,2	71,1	49	74,0	37,4	73,5
sebességkorlátozást túllépni	22,5	57,3	32,1	60,0	28,4	62,9
házasság előtt szexuális kapcsolat	4,3	33,7	5,1	34,0	3	29,4

E tanulmányban csak az egyházián vallásos hallgatók eredményeit hasonlítottuk össze az adott egyetemek összegyűjtött mintáján kapott eredményekkel. Az itt ismertetett kérdésekben minden esetben jelentős különbségek mutatkoztak az egyetemeken a válaszadó összhallgatói minta és az egyházián vallásos diákok válaszaiban. A vallás, vallásgyakorlás, vallási önbesorolás szerinti különbségek jól kiugranak az egyetemek szerinti összehasonlításban is. A katolikus-református arányok különbsége a hagyományos regionális felekezeti különbségekkel magyarázható. Mivel a Pázmányra többen járnak a magukat vallásosnak mondók, a templomba járás gyakorisága is a Pázmány felé billenti a mérleget – legalábbis a heti vagy hetente többszöri templomba járás esetében. Az is nyilvánvaló, hogy a maguk módján vallásosak is jóval nagyobb arányban vannak jelen a Pázmányon, mint a másik két egyetemen, viszont a nem vallásosak és más meggyőződésűek aránya itt a legkisebb, viszont a Pécsi Tudományegyetem hallgatóinak körében a legmagasabb. (12–15. táblázat)

12. táblázat. A válaszadók felekezet szerinti százalékos megoszlása (N=1200)

vallás	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
katolikus	74,7	40,3	63,5
református	11,6	28,6	9,3
evangélikus	1,8	3,3	3,5
izraelita	0,8	0	0,3
egyéb	0,3	1,8	0,8
egyik sem	10,6	25,3	15,8
adathiány	0,2	0,7	6,8
összesen	100,0	100,0	100,0

13. táblázat. A válaszadók templomba járási gyakoriság szerinti százalékos aránya (N=1200)

templomba járás	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
hetente többször	2,8	1,8	0,5
hetente	26	9,2	4,3
havonta többször	11,1	5,6	7
havonta	10,1	4,8	5,3
évente néhányszor	28	28,2	32,3
ritkábban mint évente, soha	22	49,6	43,6
adathiány	0	0,8	7,0
összesen	100,0	100,0	100,0

14. táblázat. A válaszadók 12 éves kori templomba járási gyakoriság szerinti százalékos aránya (N=1200)

12 évesen templomba járás	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
hetente többször	7,1	4,3	3,3
hetente	49,5	20,7	34,8
havonta többször	8,9	7,1	10,8
havonta	3,6	7,1	5,5
évente néhányszor	12,4	19,1	13,5
ritkábban mint évente, soha	18,5	40,6	24,1
adathiány	0	1,1	8,0
összesen	100,0	100,0	100,0

15. táblázat. A válaszadók vallási önjellemzés szerinti százalékos aránya (N=1200)

vallási önjellemzés	PPKE N=400	DE N=400	PTE N=400
vallásos az egyház tanítása szerint	22,9	14,1	8,8
vallásos a maga módján	57,9	45,3	47,1
bizonytalan	5,3	7,7	9,1
nem vallásos	7,6	2,4	17,6
más a meggyőződése	5,3	7,2	10,1
adathiány	1,0	1,7	7,3
összesen	100,0	100,0	100,0

Összegzés

E tanulmányban csak az egyházasan vallásos hallgatók eredményeit hasonlítottuk össze az adott egyetemek összegyűjtött mintáján kapott eredményekkel. Az itt ismertetett kérdésekben minden esetben jelentős különbségek mutatkoztak az egyetemeken válaszadó összhallgatói minta és az egyházasan vallásos hallgatók válaszai között. A vallás értékrendet meghatározó, befolyásoló

szerepe attól függetlenül is kimutatható az eredményekben, hogy a hallgatók magukat egyházi-
 san vallásosnak, vagy a maguk módján vallásosnak ítélték. Általában a magukat egyházi-
 san vallásosnak mondó egyetemisták értékrendje közelebb áll a hagyományosabb értékrendhez, függet-
 lenül attól, hogy melyik egyetem hallgatói. Megfigyelhető, hogy bizonyos kérdésekben azonban
 a Pázmányos egyházi-
 san vallásos hallgatók a másik két egyetem egyházi-
 san vallásos hallgatói-
 hoz képest is nagyobb arányban vallják magukénak a hagyományosabb értékrendet, illetve kevés-
 sé hagyományos kérdésekben – mint például a kábítószer-fogyasztás, abortusz, eutanázia – kiala-
 kított értékeik is inkább a vallásos, hagyományos értékrend által meghatározottak, ezért kevésbé
 megengedők. Ezek az értékek és annak ténye, hogy konkrét, újabb keletűnek számító erkölcsi kér-
 dések esetében is a hagyományos értékeket követik, arra engednek következtetni, hogy az egyházi-
 as vallásosságuk és a mindennapi élet gyakorlata nem válik ketté, hanem az értékek beépültek sa-
 ját érték- és normarendszerükbe, s azok az újonnan felmerülő kérdések esetében is a keresztény er-
 kölcsi elveket követik.

Irodalom:

- Ambrózy Áron – Katona Krisztián – Rosta Gergely (2005): Harminc kilométer – sok vagy ke-
 vés? – Az ELTE és a PPKE a bölcsészhallgatók véleményének tükrében – In *Educatio* XIV. évf. 3.
 sz., 574–589.
- Pusztai Gabriella (2005): Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. In *Educatio*, XIV. évf. 3. sz.,
 534–553. o.
- Pusztai Gabriella (2009): A társadalmi tőke és az iskola [Social capital and schools] Budapest, Új
 Mandátum
- Szemerszki Marianna (2006): A nem állami felsőoktatási intézmények hallgatói. *Kutatás Közben*
 269. Budapest Felsőoktatási Kutatóintézet
- Révay Edit (2010): Érték és normaközvetítés néhány sajátossága a felekezeti felsőoktatásban
 Magyarországon. In Nóda Mózes – Zamfir Korinna – Diósi Dávid – Bodó Márta (szerk): *Ideje az*
emlékezésnek. Liber amicorum: a 60 éves Marton József köszöntése. Szent István Társulat–Ver-
 bum, Budapest–Kolozsvár, 2010., 351–373. o.
- Révay Edit (2010): Some Specifics of Delivering Norms and Values in Hungarian Higher Educa-
 tion. In Pusztai, Gabriella (ed.): *Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe*.
 Center for Higher Education Research and Development Debrecen, 2010., 267–292.
- Révay Edit (2010): Mitől katolikus a katolikus egyetem? – Avagy érték és normaközvetítés a fele-
 kezeti felsőoktatásban Magyarországon. *Loisir Kiadó*, Budapest, 2010.